

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Логіка»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)
за темою 2 – «Основи теорії та історія становлення логіки як науки»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
29.08.2023 № 2)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

Доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук
Наталія БОБРО

Професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету, доктор філософських наук, професор
Андрій ЛЕБІДЬ

План лекції

1. Основні значення терміну «логіка».
2. Виникнення і генезис поняття логіки.

Рекомендована література:

Основна

1. Войтенко Д. О., Качурова С. В., Невельська-Гордєєва О. П. Логіка в запитаннях і відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. О.П. Невельської-Гордєєвої. Харків : Право, 2019. 126 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/493/3_Logika_v_zapitannjah_NP_vnutri.pdf
2. Конверський А. Є. Сучасна логіка (класична та некласична). 2-ге вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2017. 294 с. URL: http://philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Konverskii_Modern_logic.pdf
3. Логіка для юристів: підручник / В. С. Бліхар, В. В. Левкулич, М. М. Олексюк, Б. Б. Шандра, В. Ю. Свищо, О. І. Матвієнко. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. 316 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44906/1/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0.pdf>
4. Хоменко І. В. Логіка. Теорія і практика : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Khomenko_Iryna/Lohika_teorii_ta_praktyka.pdf
5. Шепетяк О. М. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. 256 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10807/1/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf
6. Юридична логіка : підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 248 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/559/1/%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0%202016.pdf>

Додаткова

1. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Логіка» (галузь знань 0304 «Право», 0302 «Міжнародне право»; освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»; напрям підготовки 6.030401 «Правознавство», 6.030202 «Міжнародні відносини») для студентів I курсу денної форми навчання / уклад.: О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. Е. Зархіна та ін. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 90 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1876/1/NMP_0010.pdf
2. Тягло О. В. Критичне мислення в дії, або досвід критичної рецензії. *Постметодика*. 2017. № 1 (126). С. 8-13. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/765d7941-c171-4458-b806-a2511a21e98b/content>

3. Тягло О. В. Юридична логіка чи логіка для юристів? *Наше право*. 2013. № 2. С. 180–183. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0e481f5f-cbf9-47ba-84bc-3b4e3de18f1e/content>

4. Тягло О. Чи потрібне критичне мислення українській школі? *Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи* : зб. ст. П'ятої міжнар. наук.-метод. конф. з медіаосвіти та медіаграмотності (м. Київ, 31 берез. – 1 квіт. 2017 р.). Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2017. С. 60–64. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c56ef7bd-0b0a-4063-aa24-3093d041e10f/content>

5. Тягло О. В. Логіка юридичних міркувань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 349–353. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4da55cde-fa8f-41e1-a0fb-dcd3ca8534e8/content>

6. Тягло О. В. До поняття юридичної логіки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (70). С. 241-248. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5b8e5e91-6ca7-46f5-9ebb-50886d7b948c/content>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди. URL: <http://www.filosof.com.ua/>

2. Практикум з логіки. URL: <http://philosophy.ck.ua/praktikum-z-logiki/>

3. Федорченко Ю. Формальна і трансцендентальна логіка. URL: <http://fedorchenko.ho.ua/journal/7.html>

4. Інституційний репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ. Філософія. Логіка. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/communities/b1144b3a-80f2-4fb0-a8c6-702efd7f112f>

Текст лекції

1. Основні значення терміну «логіка»

Логіка зародилась і розвивалася в лоні філософії. Термін «логіка» походить від давньогрецького слова «logos», що означає слово, розум, думка і має декілька значень.

Основні значення терміну «логіка»:

1) під «об'єктивною логікою» розуміють об'єктивний хід речей, подій, незалежний від мислення, свідомості людини, тобто об'єктивну закономірність, послідовність, незворотність розвитку всього існуючого та необхідний зв'язок між предметами і явищами об'єктивного світу (в цьому значенні часто використовують висловлювання «логіка речей», «логіка подій», «логіка історії» та ін.). Під «суб'єктивною логікою» розуміють особливості індивідуального

мислення людини (у цьому значенні часто використовують висловлювання «залізна логіка», «чоловіча логіка», «жіноча логіка»).

2) Цей термін вживають у значенні «раціональне мислення» (лат. ratio – розум).

3) У широкому розумінні термін «логіка» означає науку, яка вивчає форми і закони мислення людини, а в більш вузькому значенні під «логікою» розуміють одержання необхідно істинного (а значить правильного) висновку, тобто коли з одного істинного висловлювання неодмінно випливає інший, теж істинний вислів.

4) У наш час цей термін має також специфічне значення як логічна система знання (формально-логічна теорія), побудована на певних принципах і аксіомах засобами особливої природної та формалізованої мови («дедуктивна логіка», «модальна логіка»). У даному випадку «логіка» означає абстрактну знакову модель («формалізовану теорію»).

5) Крім перерахованих значень, термін «логіка» також використовують тоді, коли люди аналізують якісь соціокультурні феномени – наукові і філософські теорії, міфи, казки, художні твори та ін. і визначають внутрішню побудову теорій, казок, міфів, художніх творів, які зумовлені основними ідеями і розвитком думки авторів, які створили ці феномени. В цьому значенні використовують терміни «логіка теорії», «логіка міфу», «логіка казки».

2. Виникнення і генезис поняття логіки

Для правильного розуміння предмета логіки необхідно хоча б коротке знайомство з її історією, оскільки предмет будь-якої науки визначається історією її розвитку.

В історії логіки чітко розрізняються такі основні етапи.

I. Давня і середньовічна логіка. Цей етап охоплює період від початку формування традиційної логіки як науки в IV ст. до н.е. до появи перших спроб її реформувати в XVII ст.

II. Логіка Нового часу – приблизно із середини XVII до середини XIX ст.

III. Сучасна логіка – із середини XIX ст. до наших днів.

Підставою для розрізнення трьох основних етапів у розвитку формальної логіки є масштабні дослідницькі програми, що дозволили вивчати принципово нові можливості в аналізі і побудові міркувань. Цим масштабним змінам супроводжував процес зростання й уточнення логічних знань, що у свою чергу приводив до зміни уявлень про предмет логіки і можливості її застосування в інших науках і практичній діяльності.

Давня і середньовічна логіка.

У Стародавній Греції термін «логіка» був одним із основних філософських термінів. До складу філософії його вперше ввів *Геракліт* (близько 544 - близько 483 рр. до н. е.), який називав логосом вічну і всезагальну необхідність, деяку стійку закономірність. *Демокріт* (460-370 до н.е.) був одним із засновників античної логіки, про що свідчить його праця в трьох книгах «Про логіку», або «Канон». *Зенон Елейський* (490-430 до н.е.), ім'я якого назавжди увійшло в історію логіки, відомий своїми апоріями – «Ахіллес і черепаха», «Стріла»,

«Дихотомія», «Стадії» та ін. *Сократ* (469-399 до н.е.), який не залишив після себе жодного твору, зробив важливий внесок у розвиток логіки. Твердженню Протагора, ніби в кожного індивіда є своя істина, він протиставляє вчення про всезагальне людське пізнання і про єдину істину для всіх людей. Таке розуміння істини виявляється, зокрема, в діалогічній формі міркувань, яка несумісна з розумінням суб'єкта пізнання як ізольованого індивіда.

Платон (428-347 до н.е.) був найвидатнішим учнем Сократа, заснував у Афінах свою школу – Академію. Надаючи великого значення логічним проблемам, найбільшу увагу у своєму вченні він приділяв аналізу понять і суджень. Діалектичний метод Платона полягав в утворенні понять, у процесі якого багатоманітне зводилося до одноманітного, до єдиного поняття, яке потім поділялося на види. При цьому перевага надавалася дихотомії. Поняття мали визначати суттєве в речах, а сутність речей вбачалася в тому загальному, в чому всі речі відповідного роду збігаються. Платоном було розроблено вчення про природу понять, їх відношення за обсягом і змістом, про відношення роду і видів, про поєднуваність і непоєднуваність понять, про дефініції. Для дефініції понять він іноді застосовував особливий, «гіпотетичний метод».

Софісти постійно зверталися до проблем логіки. Про це свідчать їх праці. Так, Протагор написав трактат «Мистецтво суперечки». Заперечуючи наявність об'єктивного критерію істинності думок, софісти твердили, ніби в кожній людини є своя особлива істина. Виступаючи проти судження як форми мислення, вони заявляли, що суб'єкт не може мати з предикатом ніякого зв'язку.

Логіка Арістотеля. Основоположником логіки вважається Арістотель (384-322 до н.е.) – геніальний давньогрецький філософ і логік, вчений-енциклопедист. Творчо узагальнюючи перші успіхи логіки, він прагнув створити таку науку про мислення, яка б ґрунтувалася на чітко визначених об'єктивних засадах і не давала можливості свавільно будувати міркування, як це робили софісти. За деякими свідченнями, Арістотель написав майже тисячу праць. Його логічні твори пізніше були об'єднані під загальною назвою «Органон», куди увійшли «Категорії», «Про тлумачення», «Аналітики. Перша і друга», «Топіка» і «Про софістичні спростування». Сам Арістотель своє логічне вчення називав аналітикою. Термін «логіка» з'явився пізніше, його ввели скептики. Арістотель вперше чітко сформулював закон суперечності (основний закон мислення в логіці Арістотеля, який називав його найбільш безперечним принципом), закон виключеного третього і закон тотожності. Арістотель детально досліджував основні форми мислення (поняття, судження, умовиводи), та головною його заслугою у сфері логічної науки було вчення про силогізм, створення дедуктивної логічної системи.

Логіка середньовіччя (схоластична логіка). Щодо логіки середньовіччя (як і всієї тогочасної культури) існують протилежні точки зору. Одні вчені розглядають цю епоху як час занепаду культури, інші, відзначаючи прояви прогресу, – як необхідний етап розвитку людства. Середньовічна логіка, як і філософія загалом, була поставлена на службу релігії. Головне її завдання полягало в обґрунтуванні догматів релігії, доведенні існування Бога, поясненні питань створення світу та безсмертя людської душі тощо. З цією метою

зверталися до аристотелівського вчення. Панівним напрямом логіки середньовіччя була «схоластична логіка», яка, популяризуючи логіку Арістотеля, водночас зумовила негативне ставлення до неї. «Перетворивши логіку Арістотеля на мертву, безплідну науку, середньовічні схоласти піддали її вчення витонченій обробці...».

Нове, що характеризує логіку епохи Відродження, можна звести до таких трьох положень: 1) активні пошуки формально-логічних методів пізнання, альтернативних дедукції; 2) розвиток математики і поширення її засобів на різні сфери пізнання; 3) виявлення діалектичних суперечностей, які не узгоджувалися із законами формальної логіки.

Логіка Нового часу

Логіка Нового часу і Просвітництва. Френсіс Бекон (1561—1626) запропонував докорінно перебудувати філософію і науку, метою якої, на його думку, є щастя людей, їх могутність, досягнення влади над природою. Він піддав нищівній критиці логіку Арістотеля, протиставивши їй свою логіку. Його праця «Новий Органон» мала замінити старий аристо-телівський «Органон», який Бекон вважав не тільки некорисним, але й глибоко шкідливим для науки. Перша, «руйнівна» частина «Нового Органону» містить вчення про «ідоли», або «привиди» (типові труднощі, які виникають у процесі пізнання): «ідоли роду», «ідоли печери», «ідоли ринку» та «ідоли театру». Побудувати нову науку неможливо без наукового методу. Саме в розробці такого методу, який указував би шлях до істини, Бекон бачив завдання логіки, створення якої призведе до того, що наукові відкриття і винаходи здійснюватимуться не випадково, а систематично, згідно з відповідними планами.

Томас Гоббс (1588-1679) відіграв велику роль у розвитку логіки. Будучи номіналістом, він вважав, що досвід не може дати знання загального, яке можливе лише завдяки мові. Наука, за Гоббсом, одержує загальні й необхідні знання шляхом оперування загальними іменами. Мислення він розглядав як поєднання і роз'єднання імен, їх додавання, віднімання тощо, тобто як своєрідне числення: «...якщо арифметика навчає нас додавати і віднімати числа, то геометрія навчає нас тих самих. операцій стосовно ліній, фігур, кутів.

Рене Декарт (1596-1650), піддаючи критиці схоластичну логіку, поставив, як і Бекон, перед наукою завдання звільнитися від традиційних упереджених поглядів та сліпої віри в авторитети і побудувати заново всю споруду науки, починаючи з її підвалин. Попередньою умовою такої перебудови він проголосив всезагальний метод сумніву, необхідний для критичної перевірки всіх наших знань і відшукування абсолютно достовірної істини. Таку істину Декарт вбачав у положенні «Я мислю, отже, я існую», яке, на його думку, свідчить про самодостовірність свідомості: «Я можу сумніватися в цьому. Та оскільки я сумніваюсь, то сам факт функціонування свідомості стоїть поза сумнівом».

Блез Паскаль (1623-1662) – один з родоначальників сучасного аксіоматичного методу і теорії ймовірності. У своєму творі «Про дух геометрії» він виклав результати досліджень засобів доведення, зокрема ролі дефініцій і

аксіом, сформулював основні правила наукового доведення, сконструював першу обчислювальну машину для операції додавання.

Спіноза (1632-1677) – видатний філософ, який своїми гносеологічними ідеями вплинув на розвиток тогочасної логіки. Як і Декарт, він - раціоналіст. Розум, на його думку, може пізнати все, оскільки сама дійсність розумна, раціональна. Ідеалом наукового знання для Спінози була математика. Свій головний твір «Етика» він написав у формі, подібній до геометрії Евкліда. Розпочинається він з визначень вихідних понять, потім проголошуються безсумнівні положення - аксіоми, а з визначень і аксіом виводяться теореми.

Готфрід Лейбніц (1646-1716) у своїй дисертації «Про комбінаторне мистецтво» (1666) писав, що його метою є створення загального методу, з допомогою якого всі істини можна буде звести до деякого виду обчислення. У праці «Елементи універсальної характеристики» він здійснює спробу створити перше логічне числення, необхідною умовою якого було існування спеціальної мови. Створена Лейбніцем штучна мова була прототипом сучасних формалізованих мов логіки. Значну увагу він приділяв законам логіки, насамперед закону тотожності, який розглядав як першу істину розуму. Цей закон Лейбніц застосовував при аналізі міркувань і суджень. На друге місце він ставив закон суперечності. Розрізняючи істини розуму (необхідні) і досвіду (випадкові), Лейбніц вважав, що цей закон є принципом усіх істин розуму, закон достатньої підстави – усіх істин досвіду. Ідеї Лейбніца дали поштовх для створення двох діаметрально протилежних логік – формальної (сучасної, в основі якої - ідея розгляду процесу міркування як числення і створення відповідної формалізованої мови) і діалектичної, змістовної, основаної на ідеї Лейбніца про саморух та розуміння поняття як джерела суджень.

Іммануїл Кант (1724-1804), назвавши аристотелівську логіку формальною, заявив, що після Арістотеля ця «логіка не могла зробити жодного кроку вперед і, очевидно, має цілковито замкнений, завершений характер». Якщо звичайна логіка вивчала форми мислення, абстрагуючись від аналізу предметного змісту цих форм, то створена Кантом трансцендентальна логіка повинна була досліджувати ті умови, які надають знанням апріорний характер і забезпечують можливість безумовно всезагальних і необхідних істин.

Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегель (177-1831) створив діалектичну логіку, яку Карл Маркс (1818—1883) успішно застосував при написанні всесвітньовідомої праці «Капітал», надавши їй (діалектичній логіці) матеріалістичну інтерпретацію.

Сучасна логіка

В другій половині XIX ст., а тим більше в XX ст. на людство чекала ціла злива ідей, завдяки яким сучасна логіка пережила наукову революцію. Назвемо лише деяких видатних учених, які зробили істотний внесок у її розвиток.

Джордж Буль (1815-1864) – один із засновників математичної логіки. Поклавши в основу своїх досліджень аналогію між алгеброю і логікою, він розробив відповідне логічне числення, в якому застосував закони й операції математики (додавання класів, множення тощо). Алгебологічний метод дав можливість Булю виявити нові типи висновків, які не враховувались у

традиційній силогістиці. Він детально проаналізував закони комутативності, асоціативності, дистрибутивності.

Огастес де Морган (1806-1871) – засновник логічного аналізу відношень, зокрема запропонував формулу суджень відношення, яка нагадує сучасну формулу «аКЬ». Він сформулював основні принципи логіки висловлювань і логіки класів. У розробленій ним алгебрі відношень аналізував операції додавання, множення тощо. У математичній логіці Морган сформулював закони, які носять його ім'я - «закони де Моргана».

Готліб Фреге (1848-1925) заклав основи логічної семантики. У своїй фундаментальній праці «Основні закони арифметики» він побудував систему формалізованої арифметики на основі розробленого ним розширеного числення предикатів з метою обґрунтування ідеї про зведення математики до логіки. Фреге систематично досліджував відношення між мовними виразами і предметами, які позначаються цими виразами; розкрив відмінність між значенням і смислом мовних виразів. Його праці розцінюються як початок нового етапу в розвитку математичної (символічної) логіки.

Чарлз-Самдерс Пірс (1839-1914) – родоначальник семіотики (загальної теорії знаків). У своєму численні він використовував як строгу, так і нестрогу диз'юнкції. Пірс сформулював закони матеріальної імплікації.

Давид Гільберт (1862-1943) досяг значних успіхів у застосуванні методу формалізації в тлумаченні логічних умовиводів, у розробці числення висловлювань і предикатів, у дослідженні аксіоматизації знань. Він здійснив строго аксіоматичну побудову геометрії Евкліда, що наперед визначило подальший розвиток досліджень з аксіоматизації наукового знання, запропонував розгорнутий план обґрунтування математики шляхом її повної формалізації.

Альфред-Норт Уайтхед (1861-1947) у співавторстві з Б. Расселом написав тритомну працю «Принципи математики», яка зробила значний внесок у розвиток математичної логіки.

Бертран Рассел (1872-1970) має великі заслуги у сфері розробки мови сучасної логічної символіки. Він систематично виклав теорію числення висловлювань і теорію класів. У книзі «Принципи математики» разом з Уайтхедом розвинув математичну логіку способом аксіоматизації й формалізації числень висловлювань, класів і предикатів, а також теорію типів як способу переборення парадоксів. Крім того, Рассел досліджував логічний аспект проблеми існування, логічний статус дескрипції, природу деяких парадоксів тощо.

Для розвитку логіки ХХ століття величезну роль зіграв *Людвіг Йозеф Вітгенштайн* (1889-1951), англо-австрійський філософ і логік. У його «Логіко-філософському трактаті» (1921) була викладена програма «логічної терапії» – розвитку логіки як інструмента прояснення змісту вживаних у науці виразів природної мови. Ці ідеї були сприйняті представниками логічного позитивізму, об'єднаних у так званому «Віденському гуртку» (1929-1938), що приділили велику увагу аналізу мови науки, прагнучи звільнити її від нечіткості і двозначності, властивих природним мовам.

«Віденський гурток» очолив професор філософії індуктивних наук *Моріц Шлік*, навколо якого утворилася дослідницька група (філософи Рудольф Карнап і Вальтер Крафт, математик Курт Гьодель, фізики Філіп Франк і Ганс Райхенбах, логік і соціолог Отто Нойрат). Не входячи до складу гуртка, у його дискусіях часто брав участь Карл Поппер. Програму «Віденського гуртка» було викладено в 1930 р. під назвою «Наукова концепція світу» в журналі «*Erkenntnis*» («Знання»). Відповідно до цієї програми логіко+математичні висловлення є аналітичними істинами, що не залежать від досвіду й утворюють первинну множину достовірних принципів, незалежних від світу фактів і подій. На відміну від них емпіричні речення конкретних наук обов'язково повинні бути експериментально перевірені (верифіковані). Всі висловлення, що не є аналітичними істинами логіки і математики і не можуть бути верифіковані в досвіді і стати синтетичними істинами, є просто безглуздими.

Ідеї «Віденського гуртка» про плідотворність зв'язку символічної логіки з конкретними науками дуже вплинули на американську, англійську, а починаючи з 60-х рр. ХХ ст. — і на вітчизняну наукову думку. Сучасна математична логіка — це безліч різних логічних систем (індуктивна, ймовірнісна, комбінаторна, конструктивна, багатозначна, модальна, часова, деонтична і т.ін.), кожна з яких належить до різних предметних галузей і класів завдань.

Процес подальшої спеціалізації і диференціації цих теорій свідчить про постійний прогрес логіки. Зокрема, ідеї логічного позитивізму вплинули на формування «чистого вчення про право» австро+американського теоретика Ганса Кельзена, на формування сучасної аналітичної філософії права (Х.Л.А. Харт) і на формування сучасної деонтичної логіки (Г.Х. фон Врігт, К. Алчуррон, Е. Булігін та ін.).

Значним є внесок у розвиток сучасної логіки і деяких інших учених, зокрема представників львівсько-варшавської школи, до якої належали К. Твардовський, Я. Лукасевич, С. Лесьневський, А. Тарський, Т. Котарбінський, К. Айдукевич та ін. Вони багато зробили для розвитку логічної семантики, теорії множин, модальної й багатозначної, математичної логіки, для розв'язання металогічних і методологічних проблем тощо.

У період радянської влади в *Україні* формальну логіку тривалий час ігнорували, а то й критикували як основу метафізичного методу. Тільки в другій половині 40-х років за таємничих обставин її було реабілітовано («мовчки»), і курс формальної логіки введено до програм не лише вузів, а й середніх шкіл та деяких спеціальних середніх закладів освіти (крайнощі тоді були нормою життя). А через якийсь час курс логіки вилучили з програм середніх навчальних закладів і більшості вузівських. Сучасну ж логіку, зокрема логіку висловлювань і логіку предикатів, зневажливо називали логістикою. Лише у 1961 р. Є. Войшвілло прочитав у Київському державному університеті для викладачів логіки курс лекцій з логіки висловлювань і логіки предикатів. У той самий час в Інституті філософії АН УРСР розпочинали свою роботу М. Попович і С. Кримський (а в Одесі — А. Уйюмов). Ці київські вчені та їх учні — С. Васильєв та Є. Ледніков — зробили певний внесок у розвиток символічної

логіки, логічної семантики та семіотики і пробудили цікавість до цієї сфери знань.

Істотний доробок у дослідження логічних проблем права здійснили відомі українські юристи і логіки – професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого В. О. Жеребкін (1921-2002), який викладав у ній протягом майже 50 років; директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України академік М. В. Попович; завідувач сектору логіки і методології наукового пізнання цього ж Інституту професор А. Т. Ішмуратов; декан філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка професор А. Є. Конверський та професор цього ж університету І. В. Хоменко; професор Національної академії Міністерства внутрішніх справ України О. І. Гвоздік; професор Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича А. А. Козловський; доцент Одеської національної юридичної академії Л. М. Сумарокова; професор Національного університету Міністерства внутрішніх справ у Харкові О. В. Тягло та ін.